

Joanna Najbor

Czy polska socjologia wsi ma przyszłość? Recenzja książki Andrzeja Kalety, *Szkice o polskiej socjologii wsi**

Does Polish Sociology Have a Future?

Review of Andrzej Kaleta's book, *Notes on Polish Rural Sociology*

Przyczynkiem do powstania monografii na temat kondycji polskiej socjologii wsi była likwidacja Zakładu Socjologii Obszarów Rustykalnych w Instytucie Socjologii Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, do której doszło w 2019 r. Jak pisze sam autor, ośrodek ten „stanowił jedną z zaledwie kilku w Polsce i kilkunastu w Europie znaczących instytucji naukowych, prowadzących badania empiryczne i dydaktykę akademicką w zakresie socjologii wsi” (s. 7). Zakład został zastąpiony nowo powstałą Katedrą Ekologii Społecznej. Powód tej zmiany był zupełnie pragmatyczny – niemal zupełny brak zainteresowania studentów tematyką socjologii wsi. Z tego powodu Autor, przez 40 lat naukowo i emocjonalnie związany z dyscypliną, postanowił w jednej monografii opisać własne, zebrane w ciągu kilku dekad refleksje o interesującym go przedmiocie badań. W publikacji przybliżył stan samoświadomości socjologii wsi na przestrzeni ponad 250 lat jej rozwoju (od przełomu XVIII i XIX w. do drugiej dekady XXI w.), skupiając się przede wszystkim na aspektach teoretyczno-metodologicznych. Celem Profesora Andrzeja Kalety stało się także zilustrowanie, jak trudnym zadaniem była (i pozostaje nadal) definicja zmieniającego się przedmiotu badań dyscypliny oraz określenie jej wpływu na praktykę

Joanna Najbor, Szkoła Doktorska Nauk Społecznych, Uniwersytet Jagielloński, Rynek Główny 34, 31-010 Kraków, e-mail: joanna.najbor@student.uj.edu.pl, ORCID: 0000-0002-5876-536X.

* A. Kaleta, *Szkice o polskiej socjologii wsi*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2021, ss. 215. Do tej edycji odnoszą się odwołania w tekście.

Utwór dostępny jest na licencji Creative Commons Uznanie autorstwa 4.0 Międzynarodowe.
[Creative Commons CC BY 4.0.](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

społeczną, czyli stopnia uczestnictwa w przemianach rzeczywistości wiejskiej. Opisywane zagadnienie zostało umieszczone w kontekście międzynarodowym, z naciskiem na kondycję socjologii wsi w krajach Europy Środkowo-Wschodniej.

Monografia została podzielona na sześć rozdziałów. W pierwszym z nich prof. Kaleta przybliżyła definicje wsi z perspektywy socjologii. Odwołuje się do najstarszych koncepcji teoretycznych, pokazując nierozzerwalny związek socjologii z badaniem wsi i rolnictwa. Przywołane zostają rozważania Auguste'a Comte'a, Henry'ego Spencera, Karola Marksa, twórców socjologii humanistycznej oraz – dominującej w globalnym dyskursie – amerykańskiej socjologii wsi. W tym miejscu Profesor wyróżnia pojęcie „socjografii życia wiejskiego”, zastanawiając się, gdzie przebiega granica między socjografią a socjologią wsi. Ponadto przybliżone zostają definicje sformułowane z odmiennych perspektyw (geograficznych, społeczno-kulturowych czy ekonomicznych). Wszystko to prowadzi do pytań o możliwości i kierunki redefiniowania tradycyjnego przedmiotu badań socjologii wsi. Autor opowiada się po stronie interdyscyplinarności dziedziny, stwierdzając, że wyłącznie poprzez „jeszcze większe zbliżenie wysiłków poznawczych wielu dyscyplin i subdyscyplin nauki możemy przyczynić się do bardziej satysfakcjonującego wyjaśniania natury skomplikowanych faktów społecznych, składających się na współczesne pojęcie wsi oraz zjawisko życia na wsi” (s. 25). Zauważa, że dziś specyficzne cechy życia społecznego na wsi bywają trafnie penetrowane nie przez socjologię wsi, a przez socjologię gminy. Z kolei specyficzne problemy rolnictwa i rolników są lepiej interpretowane przez socjologie szczegółowe: gospodarki, żywienia, środowiska czy rozwoju (Vonderach 2006, s. 15). Na koniec wyróżnia istnienie tzw. nowej socjologii wsi, nazywanej też socjologią obszarów wiejskich (Gorlach 2004).

Drugi rozdział stanowi próbę przybliżenia socjologicznych definicji wsi i najważniejszych teorii związanych z jej rozwojem. Po pierwsze wieś przez wieki definiowana była jako opozycja do miasta, co jednak – zdaniem Autora – jest kryterium „najprostszym, ale i najmniej precyzyjnym” (s. 27). Inny wskaźnik wiejskości związany jest z poziomem produktu krajowego brutto (PKB) lub charakteru interakcji społecznych pomiędzy jej mieszkańcami. Socjolog opisuje także perspektywę traktującą wieś funkcjonalnie – jako depozytariusza natury, dziedzictwa i tradycyjnych wartości oraz miejsce turystyki wiejskiej i agroturystyki. Istotny staje się tu kontekst pandemii COVID-19 – czas, w którym doszło do ponownego wzrostu zainteresowania wsią, która, jako obszar rekreacji i ekoturystyki, wyciszenia psychicznego i dystansu społecznego, przyjęła funkcje kompensacyjne. Autor ma jednak nadzieję, że nie oznacza to „traktowania wsi jako obszaru dyktatu potrzeb i interesów miejskiej przestrzeni skondensowanej” (s. 33). Co istotne, wszystkie rozważania umiejscowione zostają w kontekście socjologii jako dziedziny nauki – także w przypadku pandemii Profesor zastanawia się, jakie skutki dla dziedziny

przyniesie ów nagły zwrot w stronę wsi i życia wiejskiego. W końcowej części rozdziału przybliżona zostaje popularna w epoce przemysłowej interpretacja wsi w pozytywistycznym modelu zmiany społecznej, gdzie historia traktowana jest jako proces i rozwój. W tym kontekście modernizacja wsi oznacza jej uprzemysłowienie, czyli industrializację i urbanizację, aby jak najbardziej przypominała ona miasto. Sprowadza się do przedmiotowego traktowania terenów wiejskich jako peryferyjnych względem rozwojowych, centralnych ośrodków miejskich. Autor sytuuje czytelników w obszarze tendencji wyznaczających obecnie sposoby myślenia o terenach wiejskich: teorii regulacji oraz zintegrowanego (*integrated*) i zrównoważonego (*sustainable*) rozwoju. Co istotne (i wciąż nieczęste w badaniach nad wsią), rozważania te uwzględniają rolę i miejsce wsi w kontekście społeczeństwa informacyjnego i rzeczywistości wirtualnej (Gorlach, Klekotko 2013).

W centralnej części monografii, w rozdziale trzecim, Profesor Kaleta analizuje różnice między socjografią a socjologią wsi. Ta pierwsza polega na gromadzeniu materiału empirycznego i jego nieskomplikowanym opisie, nastawionym na praktykę społeczną. Socjologia z kolei dąży do bardziej pogłębionego spojrzenia, traktując materiały empiryczne jako podstawę dokładniejszych i bardziej systematycznych badań odwołujących się do zaplecza teoretycznego. Autor streszcza genezę polskiej myśli socjologicznej dotyczącej wsi, przytaczając nazwiska naukowców najbardziej zasłużonych dla dyscypliny (m.in. Władysława Grabskiego, Oskara Kolberga czy Izabellę Bukrabę-Rylską). Przyznaje również rację Piotrowi Sztompce, iż „teza o przedsocjologicznej fazie rozwoju socjologii wsi albo jej statusie wyłącznie socjografii nie znajduje mocnego potwierdzenia faktograficznego” (s. 60). W celu udowodnienia powyższej myśli przytacza socjologiczne aspekty dyskursu o wsi sprzed 1918 r. w działalności m.in. ekonomistów, etnografów i przedstawicieli innych dyscyplin, które ukształtowały podwaliny pod rozwój dyscypliny.

Kolejny, czwarty rozdział to próba określenia miejsca socjologii wsi wśród innych dziedzin nauki. Autor prezentuje tu dwa stanowiska: perspektywę tzw. intelektualnej „prawicy” (optującej za większą autonomią dziedziny) oraz intelektualnej lewicy (stawiającej na fuzję socjologii wsi z innymi dziedzinami). Zastanawia się nad transformacją przedmiotu socjologii wsi, dostrzegając różnice między europejską (tj. chłopską) a amerykańską (tj. rolniczą) socjologią wsi. Szczegółowo opowiada o narodzinach dziedziny na terenie USA, pojawieniu się pierwszych ośrodków naukowych, wydawnictw, pism, w końcu – potrzebie kształcenia dotyczącego wsi na poziomie akademickim. Omawia także rozwój teorii i metodologii badań. Profesor Kaleta konsekwentnie podkreśla, że socjologia wsi na każdym etapie swego rozwoju była zespolona z praktyką społeczną, a największe sukcesy i uznanie uzyskała wtedy, gdy udawało jej się łączyć wysoki poziom rozważań teoretycznych z czynnościami aplikacyjnymi.

Końcowa część monografii, rozdziały piąty i szósty, stanowi zaś próbę przyjrzenia się rozwojowi socjologii wsi jako subdyscypliny akademickiej. Autor zachowuje stosowną chronologię, która pomaga lepiej zrozumieć i przyswoić opisywane procesy: wychodzi od charakterystyki socjologii w trakcie dwudziestolecia międzywojennego, kończąc na – najszerzej opisanej – socjologii wsi okresu transformacji ustrojowej. Ta ostatnia podważyła wypracowane w okresie powojennym teorie i metody, które okazały się bezużyteczne w obliczu narastających problemów rolnictwa i mieszkańców wsi lat 80. i 90. XX w. Co warte odnotowania, socjolog zawsze przytacza możliwe przyczyny i konsekwencje przemian gospodarczych, społeczno-demograficznych oraz zjawisk dezagraryzacji w odniesieniu do ewolucji dziedziny. Prezentuje także subiektywny przegląd podstawowych obszarów badań polskiej socjologii wsi okresu transformacji w kontekście międzynarodowym.

W swojej monografii profesor Kaleta odmalowuje barwny, wnikliwy (i dodajmy – żywy, jak na dziedzinę, której koniec zwiastuje) portret dyscypliny, prezentując dokładny przegląd teorii i form badania terenów wiejskich. Konstrukcja monografii została precyzyjnie przemyślana, układając się w logiczną i konsekwentnie realizowaną całość. Autorowi udało się w sposób spójny i czytelny (także dla osób na co dzień niezwiązanych z socjologią) zaprezentować rozwój dyscypliny w Polsce, a także usytuować ją w kontekście międzynarodowym. Monografia może więc stanowić kompendium dotychczasowej wiedzy na temat socjologii wsi oraz funkcjonować jako cenne wprowadzenie dla osób, które dopiero pragną poszerzyć wiedzę na temat przeobrażeń dziedziny. Z kolei tym już zaznajomionym z opisywaną tematyką oferuje holistyczne spojrzenie na subdyscyplinę, zwracając szczególną uwagę na dorobek polskich naukowców oraz potrzebę kontynuacji badań z omawianego zakresu.

Z książki Andrzeja Kalety przebija miłość do opisywanych zagadnień i głęboka wiedza na ich temat, a swoim entuzjazmem Autor poniekąd zaraża osobę czytającą – w języku czuć niekrytą fascynację analizowanym zagadnieniem. W interpretacji socjologa tereny wiejskie domagają się dekonstrukcji dotychczasowych sposobów definiowania wsi, najczęściej opisywanej w opozycji do miasta, oraz stworzenia nowych kategorii analitycznych, które będą bardziej adekwatne do współczesnych realiów. Choć oczywiście nadal możliwa jest analiza wsi poprzez eksponowanie różnic między wiejskim i miejskim stylem życia, to dziś traci ona na aktualności – Autor proponuje raczej traktowanie wsi jako fenomenu kulturowego, łączącego „doświadczenie środowiska przyrodniczego i społecznego z potrzebami psychicznymi człowieka współczesnego” (s. 26).

Podsumowując, motywacja socjologa do wydania niniejszej monografii jawi się jednak jako gorzka – Profesor Kaleta ubolewa, że najstarsza i w pewien sposób „najszlachetniejsza” z wielu subdyscyplin socjologii traci obecnie na znaczeniu.

Głównym, dość ponurym wnioskiem płynącym z przeprowadzonej analizy jest stwierdzenie regresu dyscypliny (spadek liczby czasopism, mniejsza liczba wykształconych socjologów wsi itp.). Jedyną pozytywną zmianą względem przeszłości jest dziś liczba nowoczesnych i przydatnych podręczników akademickich (podkreślona zostaje waga publikacji Krzysztofa Gorlacha [2004] i Izabelli Bukraby-Rylskiej [2008]). Swoich rozważań Profesor nie kończy jednak negatywną prognozą, a raczej apelem i zapowiedzią nowych wyzwań – obecnie bowiem jesteśmy świadkami procesu redefinicji obszarów badawczych oraz kategorii pojęciowych dziedziny, co sprawia, że socjologia wsi staje się bardziej socjologią obszarów wiejskich lub społecznymi badaniami nad obszarami wiejskimi. Przewiduje, że nowe wyzwania będą wynikały z potrzeby uzasadniania i promowania działań politycznych na rzecz zrównoważonego rozwoju oraz rozwoju społeczeństwa informatycznego na wsi.

Bibliografia

- Bukraba-Rylska I. (2008). *Socjologia wsi polskiej*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Gorlach K. (2004). *Socjologia obszarów wiejskich. Problemy i perspektywy*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Gorlach K., Klekotko M. (2013). Trójkąt niebermudzki: sceny, sieci i ruchy społeczne w rozwoju obszarów nie tylko wiejskich. *Acta Universitatis Lodzianensis. Folia Sociologica*, 44, 25–38.
- Vonderach G. (2006). *Nowe zadania socjologii obszarów wiejskich*. W: A. Kaleta, G. Vonderach (red.). *Nowa socjologia wsi w Niemczech* (s. 15–38). Toruń: Uniwersytet Mikołaja Kopernika.